

Осадчий Ю. І.,

*аспірант кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова***ТАКТИЧНІ ОПЕРАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ,
ПОВ'ЯЗАНИХ З ІНСЦЕНУВАННЯМ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПОДІЇ****TACTICAL OPERATIONS IN THE INVESTIGATION
OF CRIMES RELATED TO ROAD ACCIDENT RE-ENACTMENT**

У статті визначаються особливості проведення окремих тактичних операцій під час розслідування злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події. Аналіз матеріалів слідчої практики свідчить про доцільність застосування під час розслідування означеної категорії злочинів комплексів слідчих, оперативних та інших дій в межах відповідних тактичних операцій, а також поєднання певних тактичних прийомів в межах оперативно-тактичних комбінацій, спрямованих на вирішення окремих завдань, в залежності від ситуацій, що виникають в процесі слідства. Оперативно-тактичні комбінації та тактичні операції – самостійні криміналістичні категорії, однак для досліджуваних злочинів доцільним є їх поєднання. Так, оперативно-тактичні комбінації «Інсценування дорожньо-транспортної події» та «Збір інформації» можуть бути складовою частиною такої тактичної операції як «Викриття злочинців».

Ключові слова: злочини, пов'язані з інсценуванням дорожньо-транспортної події; тактичні операції, оперативно-тактичні комбінації, тактика, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії.

В статье определяются особенности проведения отдельных тактических операций при расследовании преступлений, связанных с инсценировкой дорожно-транспортного происшествия. Анализ материалов следственной практики свидетельствует о целесообразности применения при расследовании данной категории преступлений комплексов следственных, оперативных и других действий в соответствующих тактических операциях, а также сочетания определенных тактических приемов в оперативно-тактических комбинациях, направленных на решение отдельных задач, в зависимости от возникающих следственных ситуаций. Оперативно-тактические комбинации и тактические операции – самостоятельные криминалистические категории, однако для исследуемых преступлений целесообразным является их сочетание. Так, оперативно-тактические комбинации «Инсценировка дорожно-транспортного происшествия» и «Сбор информации» могут быть составляющими такой тактической операции как «Изобличение преступников».

Ключевые слова: преступления, связанные с инсценировкой дорожно-транспортного происшествия; тактические операции, оперативно-тактические комбинации, тактика, следственные (розыскные) действия, негласные следственные (розыскные) действия.

The article defines the peculiarities of conducting separate tactical operations in the investigation of crimes related to road accident re-enactment. Analysis of the materials of the investigative practice shows the expediency of using complexes of investigative, operative and other actions within the framework of appropriate tactical operations in the investigation of the specified category of crime, as well as combining of certain tactical techniques in operative and tactical combinations, aimed at resolving of individual tasks, depending on emerging investigative situations. Operative and tactical combinations and tactical operations are independent forensic categories, however, for the investigated crimes it is expedient to combine them. Thus, the operative and tactical combination of "Road Accident Re-enactment" and "Collection of Information" may be part of tactical operation such as "Exposing of Criminals". The use of tactical operations in the investigation of crimes disguised like road accident will help identify and establish the very fact of committing a specific category of crimes that are characterized by high latency.

Key words: crimes related to road accident re-enactment; tactical operations, operative and tactical combinations; tactics; investigative (search) actions; covert investigative (search) actions.

Постановка проблеми. Якісне розслідування злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, не можливо без застосування комплексів слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів та організаційних дій, а також тактичних прийомів в межах тактичних операцій та тактичних комбінацій відповідно. Означені самостійні криміналістичні категорії повинні бути спрямовані на встановлення обставин події, яка розслідується, а також ознак інсценування дорожньо-транспортної події. На відміну від тактичної операції, тактичні комбінації поєднують у собі тактичні прийоми в процесі проведення окремої слідчої (розшукової) дії. Крім того, в криміналістиці використовується поняття оперативно-тактична комбінація, під якою, на думку Р.С. Белкіна, розуміється

самостійний оперативно-розшуковий комплексний захід, який може бути реалізований працівниками оперативних підрозділів як самостійно, так і в межах тактичних операцій, що плануються слідчим на підставі принципів взаємодії [2, с. 222]. Враховуючи чинне кримінальне процесуальне законодавство, слід зазначити, що під оперативно-тактичною комбінацією можливо розуміти комплекс гласних та негласних оперативно-розшукових заходів, що здійснюються суб'єктами оперативно-розшукової діяльності з метою виявлення, запобігання та розслідування злочинів залежно від наявної інформації в межах відповідної слідчої ситуації.

Аналіз слідчої та оперативної практики свідчить про наявні недоліки організації та проведення окремих тактичних операцій та оперативно-тактичних

комбінацій. Ситуація погіршується тим, що інсценування дорожньо-транспортної події здебільшого використовується як спосіб приховування самого факту вчинення окремої категорії злочинів, що виступає складовою внутрішньої протидії виявленню та розслідуванню [1]. Також слід зазначити відсутність методичних рекомендацій проведення окремих тактичних операцій та оперативно-тактичних комбінацій під час розслідування злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, що підтверджує необхідність криміналістичного дослідження особливостей проведення тактичних операцій під час розслідування злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події.

Актуальність теми дослідження підтверджується відсутністю достатніх наукових досліджень особливостей проведення тактичних операцій під час розслідування злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, з урахуванням постійних змін кримінального процесуального законодавства України, а також обумовлена потребами слідчої та оперативно-розшукової практики у розробці методичних рекомендацій щодо застосування тактичних операцій у відповідних ситуаціях з урахуванням сучасних умов.

Стан дослідження. Визначенню поняття, сутності застосування та організаційно-тактичним особливостям проведення тактичних операцій взагалі й в процесі розслідування окремих категорій злочинів, свої дослідження присвятили видатні українські та зарубіжні криміналісти, а саме: В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.Ф. Герасимов, Л.Г. Драпкін, А.В. Дулов, А.В. Журавель, І.М. Лузгін, М.В. Салтєвський, М.О. Селіванов, В.М. Шевчук, В.Ю. Шепітько, В.І. Шиканов, М.П. Яблоков та багато інших.

Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час виявлення та розслідування інсценування, досліджували такі вчені, як А.А. Саковський, В.В. Семенов, А.В. Ушенін, В.І. Фадєєв, та ін. Але, комплексного дослідження особливостей застосування тактичних операцій під час виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, не здійснено.

Метою та завданням статті є визначення особливостей тактичних операцій під час розслідування злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, в залежності від слідчої ситуації, та факторів, що впливають на хід та результативність проведення означених комплексів слідчих (розшукових) дій та інших заходів.

Методи та використані матеріали. Задля досягнення мети та виконання завдань використовувались загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, такі як: формально-логічний метод – під час визначення та систематизації особливостей застосування окремих тактичних операцій та оперативно-тактичних комбінацій; системно-структурний метод – під час аналізу організаційно-тактичних особливостей проведення окремих тактичних операцій під час виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з

інсценуванням дорожньо-транспортної події, статистичний метод – під час вивчення слідчої та оперативно-розшукової практики.

Результати дослідження ґрунтуються на підставі аналізу матеріалів слідчої та оперативно-розшукової практики, а також спеціальної літератури з криміналістики, кримінального процесу, теорії оперативно-розшукової діяльності, психології тощо.

Викладання основного матеріалу. Аналіз матеріалів слідчої практики свідчить про те, що ефективність розслідування злочинів, які вчиняються професіоналами, організованими злочинними групами, злочинними організаціями, та окремої категорії злочинів, під час вчинення або при приховування яких застосовується інсценування (у тому числі інсценування дорожньо-транспортної події), залежить від застосування комплексів слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів та організаційних дій в межах тактичних операцій. Частіше за все ефективність їх застосування залежить від професіоналізму слідчих та оперативних працівників, які здебільшого повинні координувати та організовувати свою діяльність в межах слідчо-оперативних груп. Однак у зв'язку з відсутністю теоретичної розробки та відповідних рекомендацій, слідчі й оперативні працівники здійснюють такі тактичні операції шляхом спроб та помилок, керуючись тільки власним досвідом і досвідом колег.

Суттєвими характерними ознаками тактичних операцій, які застосовуються під час розслідування злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, варто визначити наступні: сутність завдань розслідування і відповідно складових елементів, що визначаються обставинами інсценованої дорожньо-транспортної події, видом злочину, під час вчинення якого (або для приховування якого) застосовано подібне інсценування; алгоритм та взаємообумовленість слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів; наявна слідча ситуація, в якій виникає підозра про наявність інсценування; єдине керівництво, яке можливе тільки в межах слідчо-оперативних груп.

Аналіз матеріалів слідчої та оперативно-розшукової практики дає можливість розуміти під тактичною операцією обумовлений наявною слідчою ситуацією комплекс слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, або оперативно-тактичних комбінацій, спрямований на виявлення ознак інсценування дорожньо-транспортної події та вирішення тактичних завдань щодо розслідування пов'язаного з цим злочину, для проведення якого застосовуються можливості слідчих, оперативних та інших суб'єктів досудового розслідування, які діють в межах слідчо-оперативних груп.

Технологічна складова частина тактичних операцій досить докладно досліджена у криміналістиці [5, с. 318–328; 6, с. 235–242; 7, с. 245–254]. Слід вважати складовими частинами тактичних операцій підготовчий, робочий та завершальний (оцінювальний) етапи. Особливого значення для розслідування злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-

транспортної події, набуває узагальнення, аналіз та оцінка результатів проведення тактичної операції (тобто результатів проведення окремих слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів та організаційних дій).

З урахуванням особливостей вчинення злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, аналізу матеріалів слідчої та оперативно-розшукової практики, можна визначити доцільність проведення таких тактичних операцій, як «Викриття інсценування», «Розшук та викриття осіб, причетних до злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події», «Моніторинг засобів масової інформації та інформаційних електронних мереж». Розглянемо окремі особливості деяких з них.

Тактична операція «Викриття інсценування», повинна бути спрямована на перевірку та виявлення ознак інсценування дорожньо-транспортної події та встановлення факту вчинення окремої категорії злочинів (вбивства, розбійного нападу, шахрайства тощо).

Ознаками інсценування можуть бути найрізноманітніші обставини передкримінальної, кримінальної та посткримінальної природи. При інсценуваннях дорожньо-транспортної події такі обставини мають яскраве відображення.

Підставами для висунення версії про інсценування можуть служити різні сліди й обставини, що суперечать звичайному порядку дорожньо-транспортної події, зокрема: відсутність слідів перебування злочинців у місцях, де вони повинні залишатися у разі реальності інсценованої події (сліди відсутності); виявлені на місці події сліди, яких не повинно бути, якщо дорожньо-транспортна подія була не уявною, а реальною (сліди наявності); виявлені на місці події сліди належать до низки характерних для дорожньо-транспортної події слідів, проте їхній стан не відповідає тому, в якому вони повинні перебувати в ситуації, що склалася (за зовнішнім виглядом, якістю, кількістю тощо); інформація про дорожньо-транспортну подію надійшла через нетривалий час після того, як транспортний засіб застрахували, або здійснювали технічне обслуговування; вчинено дорожньо-транспортну подію, в якій, зі слів очевидців, брала участь автомашина, за прикметами схожа на викрадену, або очевидці на неї прямо вказали; стан здоров'я потерпілого, його родичів (наявність у них травм, саден, подряпин, ударів, характерних для дорожньо-транспортної події).

Окремо слід наголосити на важливості слідів інсценування на місці дорожньо-транспортної події, що несуть інформацію про цю подію, та виникають мимоволі й бажання інсценувальника. Подібні промахи допускаються з різних причин: хвилювання, поспіх злочинця в умовах дефіциту часу, відсутність необхідних навичок тощо. З іншого боку, часом прагнучи представити подію у вигідному для нього світлі, діючи спокійно, уміло, ошадливо, інсценувальник, як йому здається, докладає максимум зусиль для найоптимальнішого досягнення мети, але одночасно втрачає почуття міри, відчуття реальності. Проте подібне перевиконання мети може

погано позначитись на результаті, не переконавши слідчого в тому, що все було так, як йому пояснюють зацікавлені особи, та викликати в нього сумнів у реальності події.

Особливого значення для тактичної операції «Викриття інсценування» набуває огляд місця дорожньо-транспортної події, транспортного засобу, трупу, предметів, документів, а також застосування спеціальних знань, призначення та проведення окремих судових та криміналістичних експертиз.

Тактична операція «Розшук та викриття осіб, причетних до злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події» полягає у побудові психологічної моделі (портрету) злочинця й осіб, причетних як до інсценування дорожньо-транспортної події, так і до вчинення злочину, пов'язаного з таким інсценуванням. Інформація щодо означених осіб може надходити з різних джерел. Проте слід зазначити, що розшук по гарячих слідах фактично не можливий у зв'язку з об'єктивними обставинами (затрачений час на перевірку та виявлення ознак інсценування та проведення експертиз, застосування спеціальних знань тощо). Встановлення місця знаходження осіб, які знаходились в місці інсценованої дорожньо-транспортної події у відповідний проміжок часу, можливо внаслідок встановлення точки доступу до мережі Інтернет, а також за IP-адресою, що пов'язана з номером користувача. Після встановлення номера телефону, встановити адресу досить легко. Але це не є остаточним доказом причетності таких осіб до інсценування і, власне, до самого злочину. Якщо при інсценуванні дорожньо-транспортної події злочинці використовували спеціальні знання, це теж окреслює коло осіб, причетних до розслідуваної події. Також як джерело отримання відповідної інформації можливо використовувати такі популярні програмні продукти, як – Viber, Skype тощо, які застосовуються для забезпечення комунікацій. Означене програмне забезпечення може містити й візуальну інформацію (відео, фото) з місця інсценованої події, або місця неподалік (це вже можливо встановити застосовуючи навігатори як в телефонах осіб, причетних до події, що розслідується, так у відеореєстраторах свідків). Для того щоб забезпечити встановлення зазначених даних, повинні бути залучені оперативно-технічні підрозділи НП України або СБ України. При цьому доцільно проведення оперативно-тактичної комбінації «Збір інформації».

Викриття злочинців, причетних до вчинення злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, можливо також шляхом застосування оперативно-тактичної комбінації «Інсценування дорожньо-транспортної події», в межах якої необхідно проведення таких негласних слідчих (розшукових) дій (або оперативно-розшукових заходів) як: спеціальний слідчий експеримент та імітування обставин злочину як форми контролю за вчиненням злочину (відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову оперативну діяльність» [4], ст. 271 КПК України [3]); спостереження за особою, річчю або місцем (згідно з вимогами Закону

України «Про оперативно-розшукову діяльність», ст. 268 КПК України) з використанням аудіо- та відеоапаратури; аудіо-, відео контроль особи (згідно з вимогами Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», ст. 260 КПК України). Мета такої оперативно-тактичної комбінації, на наш погляд, полягає у створенні уповноваженою особою обставин, максимально наближених до реальних, з метою встановлення (перевірки) причетності особи до підготовки та організації злочину, пов'язаного з дорожньо-транспортною подією. Така ситуація є контрольованою з боку правоохоронних органів та має попереджувальний характер (наприклад, за умови наявності інформації про планування вбивства на замовлення). У результаті такої оперативно-тактичної комбінації особи, причетні до підготовки злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, можуть бути затримані. Також може бути підтверджена або спростована відповідна вер-

сія, а також встановлюються причини, умови підготовки та вчинення окремої категорії злочинів.

Особливості окремих тактичних операцій дають можливість дійти висновку щодо визначення умов їхнього ефективного проведення, а саме: отримання оперативної інформації на стадії підготовки до злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, і можливість надавати винагороду (зокрема грошову) за надану інформацію; можливість надати свідкам захист; наявність необхідних технічних, фінансових можливостей, наявність інформації про вчинені та приховувані злочини; високий рівень підготовки правоохоронців та якість взаємодії між різними слідчими та оперативними підрозділами; матеріально-технічне забезпечення; спеціалізація оперативних працівників та слідчих на протидії окремим категоріям злочинів; співробітництво правоохоронців з населенням та громадськими організаціями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ахтырская Н.Н. Формы противодействия расследованию преступлений, совершаемых в сфере компьютерных технологий. Центр исследования проблем компьютерной преступности. URL: http://www.crime-research.org/library/Akht_01_03.htm.
2. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. Москва: БЕК, 1997. 342 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України № 4651-VI від 13.04.2012. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.
5. Шевчук В.М. Структура тактичних операцій: проблеми та пропозиції. Вісник Академії правових наук України. 2012. №4. С. 318–328.
6. Шевчук В.М. Технологія тактичної операції як різновид криміналістичних технологій. Вісник Національної академії правових наук України: зб. наук. пр. Харків, 2013. №4. С. 235–242.
7. Якушин С.Ю. Технология принятия тактических решений. Учёные записки Казанского университета. Гуманитарные науки. 2013. Т. 155, кн. 4. С. 245–254.